

Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad

gevestigd in het Aalsmeerder Veerhuis
Sloterkade 21 - 1058 HE Amsterdam
Telefoon 020 - 617 27 35, Fax 020 - 617 73 85
Email vvab@amsterdamsebinnenstad.nl
Website <http://www.amsterdamsebinnenstad.nl>
Postbank rek. nr. 1775369 - ABN-AMRO rek. nr. 41.18.45.306

Aan het Dagelijks Bestuur van het
Stadsdeel Amsterdam-Centrum
Postbus 202
1000 AE AMSTERDAM

Betreft: Zienswijze inzake ontwerpbesluit Monumentenvergunning BWT 03-05-0385
(Rozenstraat 72)

Amsterdam, 1 december 2006

Geacht bestuur,

Op 26 oktober heeft u een ontwerpbesluit ter visie gelegd voor een monumentenvergunning ten behoeve van Rozenstraat 72. Over deze kwestie hebben wij u reeds geschreven op 25 januari 2005 én op 28 augustus 2006. In de laatste brief hebben wij een accent gelegd op onze kritiek op de sloop van Rozenstraat 72:

“Tot slot is er de kwestie van de zogenoemde Van Houten panden, Rozengracht 73 en Rozenstraat 72, beide rijksmonument. De Van Houten panden zijn genoemd naar de heer E. van Houten, hoofdinspecteur bij het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht, die zich beijverde voor het behoud en de herplaatsing van historische geveltoppen. Na alle commotie is besloten dat Rozengracht 73 mag blijven staan, maar dat Rozenstraat 72 gesloopt wordt. Dit is volstreekte willekeur. Het argument luidt dat Rozenstraat 72 ‘alleen maar’ een ‘vanwege’ monument is. De ooit herplaatste top wordt gedemonteerd en wederom herplaatst op de nieuwbouw. Er zijn echter enkele honderden Van Houten panden in de stad en er wordt niet beargumenteerd waarom Rozengracht 73 niet gesloopt wordt maar Rozenstraat 72 wel. Veel Van Houten panden tellen maar twee of drie bouwlagen met een kapverdieping. Ook de nieuwe bestemmingsplannen voor de Binnenstad bieden de mogelijkheid om op die percelen hoger te bouwen, dus het is voor eigenaren lonend om deze vaak ook verouderde bouwwerken te vervangen door nieuwbouw. Daarvoor biedt Rozenstraat 72 dan het precedent, de enige verplichting is het herplaatsen van de top. De vereniging vraagt zich ernstig af of een dergelijke ontwikkeling wenselijk wordt geacht.

Het gaat om enkele honderden vaak beeldbepalende en ambachtelijk gedetailleerde bouwwerken van vóór 1940 in het beschermd stadsgezicht. De fraaiste voorbeelden zijn anno 2006 nauwelijks nog te onderscheiden van “echte” monumenten. Daarom acht de vereniging een inventarisatie van alle nog bestaande Van Houten-panden nodig. Zonder een dergelijke inventarisatie is de sloop van Rozenstraat 72 een onverantwoordelijke actie.”

De kwestie heeft een lange geschiedenis. Die begint met de plannen van de Stedelijke Woningdienst in 1998 om een woningbouwproject te realiseren op een gebied bestaande uit diverse kavels aan zowel de Rozengracht als de Rozenstraat, de zogenaamde Cluster Schievink. In de notitie van de Stedelijke Woningdienst in 1998 stond al dat de Rayongroep van mening was dat het pand - ondanks de monumentale status - toch gesloopt zou moeten worden omdat “het een kwalitatief slechte herbouw van het eind van de jaren twintig betreft, *welke geen cultuurhistorische waarde heeft*” (sic). Restaureren zou tot de reconstructie van een (niet historische) reconstructie leiden, echte nieuwbouw achtte de Rayongroep hier ‘een stuk eerlijker’. De redengevende beschrijving van Rozenstraat 72 in het Rijksmonumentenregister luidt:

Huis, vanwege de (incomplete) zandstenen onderdelen van de gevelhals (2e kwart 18e eeuw).

Doelstelling:

Het bevorderen van een goed woon- en werkklimaat in de gemeente Amsterdam, in het bijzonder in de binnenstad, het ondernemen of stimuleren van activiteiten gericht op behoud en herstel van de historische bebouwing en het stedenbouwkundig karakter alsmede het verbreden van de kennis van Amsterdam.

Op grond daarvan heeft de Minister op 1 augustus 2006 geadviseerd de gevraagde vergunning te verlenen, hetgeen de Minister in zijn planbeoordeling op vergelijkbare wijze als de Rayongroep motiveert (volgens het ontwerpbesluit): "De natuurstenen onderdelen vormen niet een gehele gevelbeëindiging. De artistieke kwaliteit is redelijk tot goed te noemen. Behoud van onderdelen is wenselijk. Indien het pand gesloopt wordt, wordt het monument van de rijkslijst van beschermde monumenten afgevoerd".

Uit dit advies, opgesteld door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, blijkt een verontrustend gebrek aan besef van het belang van de Van Houtenpanden voor de architectuurgeschiedenis van Amsterdam. Bovendien is een op de lijst van beschermde Rijksmonumenten geplaatst object in zijn geheel beschermd en niet alleen die delen die in de redengevende beschrijving omschreven staan. Dit is in 2005 door de Raad van State bevestigd in een geschil met het Victoriahotel over de monumentale status van het gebouw.

Het stadsdeel grijpt het advies dankbaar aan om het Rijksmonument te slopen, terwijl het i.o. vanuit haar eigen verantwoordelijkheid dient te handelen voor het behoud van de historische binnenstad. Uit de bijlage blijkt dat reeds in 1983 is gepubliceerd door een monumentenexpert over het belang van de Van Houten-monumenten voor Amsterdam. Men had dus kunnen weten dat de Van Houten panden een belangrijk hoofdstuk vormen uit de Amsterdamse architectuurgeschiedenis.

Wij doen derhalve drie constatering:

1. Er bestaat thans geen beleid inzake de zogenaamde Van Houten-panden. Er is derhalve niet nagedacht over een afwegingskader onder welke voorwaarden dergelijk Rijksmonumenten kunnen worden gesloopt.
2. Bij gebreke van beleid, dienen bij een besluit op een aanvraag tot sloop van een Rijksmonument alle betrokken belangen zorgvuldig te worden afgewogen, waarbij het belang van de monumentenzorg en het belang van het behoud van het aan de orde zijnde Rijksmonument een zeer voorname plaats inneemt.
3. Deze belangenafweging voor dit specifieke monument ontbreekt. Er lijkt te zijn volstaan met de overweging dat het hier gaat om een 'vanwege monument'. Deze overweging negeert dat het wel degelijk gaat om een op de lijst van beschermde Rijksmonumenten geplaatst gebouw. Het gehele object is daarmee beschermd.

Op grond van het voorgaande moet worden geconcludeerd dat indien de belangen op correcte wijze worden afgewogen niet tot vergunningverlening wordt overgegaan. Een besluit de vergunning te verlenen lijdt derhalve aan een ernstig motiveringsgebrek, aangezien niet inzichtelijk is gemaakt om welke reden het belang van de monumentenzorg moet wijken.

Hoogachtend,

Namens de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad,

Els Agtsteribbe
voorzitter

Walther Schoonenberg
secretaris

Bijlage: Geurt Brinkgreve, *De 'Van Houten-monumenten'*, in: De Lamp van Diogenes, nummer 79, mei 1983.

Bijlage 1

De 'Van Houten-monumenten'

In de bezettingsjaren, toen buiten het NSB-circuit verenigingsactiviteiten nauwelijks mogelijk waren, werkte de Bond Heemschut onder leiding van zijn secretaris, de architect A.A. Kok, in stilte door aan een serie boekjes die veel hebben bijgedragen tot het wekken van belangstelling voor de historische bouwkunst. Van de toen gedrukte deeltjes in de Heemschutserie is het slechte papier inmiddels geel geworden, maar de inhoud blijft actueel. Zeker is dat het geval met deel 14, getiteld 'Amsterdamsche merkwaardigheden', in 1942 geschreven en met tekeningen geïllustreerd door E. van Houten, oud-hoofdinspecteur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht.

De schrijver, zo vermeldt Kok in het voorbericht: 'heeft door zijn ambtelijke functie vele uren zijns levens bij den weg doorgebracht. Toegerust met belangstelling voor oude bouwkunst en voor het degelijke ambacht, zag hij wat anderen niet zagen. Hij vergaarde een grote hoeveelheid gegevens, deed ontdekkingen die van waarde zijn voor het begrijpen van het hoe en waarom der intieme schoonheid van de stad. Hij was de eerste van hen die het Grachtenboek van Casper Philips een herdruk deden beleven, om dit zeldzame boek in veler handen te brengen, aangevuld met belangwekkende aantekeningen.'

Die aantekeningen hebben enige moeilijkheden veroorzaakt, toen in 1962 de Stadsdrukkerij een nieuwe uitgave van het Grachtenboek verzorgde, ditmaal met facsimile-reproducties van de oorspronkelijke tekeningen die prof. mr. C.A. van Swigchem had teruggevonden in de bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Ook die uitgave vermeldt op de titelpagina als auteur van de geschiedbouwkundige beschrijvingen E. van Houten, oud-hoofdinspecteur van Bouw- en Woningtoezicht. Sinds de eerste door Van Houten verzorgde herdruk uit 1922 was echter de kennis over de oude huizen aanzienlijk uitgebreid, vooral door het stelselmatige documentatiewerk van het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg, maar de hoogbejaarde heer Van Houten voelde niets voor correcties in zijn teksten.

Vertrouwd met het bouwambacht

Van Houten heeft echter een veel belangrijker spoor in Amsterdam nagelaten dan de beschrijvingen in het Grachtenboek. Van Houten was een bouwkundige en geen kunsthistoricus. Hij bekeek de huizen vanuit zijn vertrouwdheid met het bouwambacht, en niet op grond van literatuurstudie of archiefonderzoek. Dat is een omstandigheid die de moeite loont om even bij stil te staan.

In de architectenopleiding van enkele generaties geleden nam de kennis van historische stijlvormen een belangrijke plaats in. Bouwkundestudenten moesten een gotische kerk of een renaissance paleis feilloos in tekening kunnen brengen. Die 'historische ballast' is opgeruimd onder invloed van het functionalisme, waarvan een der beroemde pioniers het parool uitgaf dat 'het ornament een leugen, zelfs een misdaad' zou zijn. Tegenwoordig kunnen bouwkundestudenten wel weer colleges volgen in restauratiekunde, maar dat is een specialisme geworden, een zijlijntje dat buiten de normale praktijk loopt. Terwijl zodoende de bekendheid met de architectuur-historische ontwikkeling in de bouwwereld versmalde, verbreedde zich de hoeveelheid theoretische kennis. Categorieën die voordien buiten de belangstellingssfeer van de kunsthistorici waren gebleven, werden ontdekt als interessante onderwerpen van studie. Burgerhuizen, boerderijen, stedbouwkundige structuren, bedrijfsgebouwen en de tevoren verfoeide 19de-eeuwse neo-stijlen worden onderzocht en gedocumenteerd. De plaats van de architect die in staat is tot wat P. J. Cuypers deed in Haarzuilen, uitgaande van enkele brokken metselwerk en funderingsresten een fantastisch middeleeuws kasteel bouwen, is ingenomen door de wetenschappelijke deskundige die aan de

hand van literatuur en foto's kan aantonen, waar bepaalde decoratieve of architectonische motieven vandaan komen. De eerste kon veel meer, de tweede weet veel meer.

Streven naar objectiviteit

De wetenschappelijke benadering veronderstelt een streven naar objectiviteit. Het gaat er de onderzoeker niet om, of hij de beschreven zaken persoonlijk meer of minder mooi vindt, maar of zijn beschrijving exact is en of de door hem geschetste ontwikkelingslijnen aannemelijk zijn. Vragen die voor de praktijk van het omgaan-met-gebouwen essentieel zijn: de bruikbaarheid, het al dan niet duurzaam zijn van materialen en constructies, en bovenal de exploitatieresultaten, doen daarvoor minder of niet terzake.

Niemand zal ontkennen dat de verdieping en verbreding van de architectuurhistorische kennis op zichzelf van grote waarde zijn. Problemen ontstaan echter, wanneer deze beperkte wetenschappelijke kijk op onze gebouwde omgeving een overwegende invloed krijgt op de manier waarop praktische restauratieproblemen opgelost moeten worden. Dan wordt immers aan de min of meer toevallige toestand waarin zich een gebouw bevindt op het moment dat de architect een restauratieplan ontwerpt, een ongeproportioneerde betekenis toegekend. Die toestand is de resultante van allerlei externe factoren: of de opeenvolgende eigenaren en gebruikers er zorgvuldig mee omgingen en het nodige onderhoud wilden bekostigen, of het gebouw door brand of oorlogsgeweld werd getroffen dan wel vaak verkocht en slordig werd aangepast aan andere bestemmingen. Als studieobject kan een huis dat herhaaldelijk verbouwd en verminkt werd, interessanter zijn dan een gerestaureerd huis, want de verbouwingssporen - al zijn zij nóg zo storend of onbruikbaar - zijn authentieke documenten van de bouwgeschiedenis, terwijl bij de restauratie altijd onderdelen moeten worden vernieuwd en dan niet meer als 'echt' worden beschouwd. In feite zou volgens deze opvatting de geschiedenis van het gebouw bij de restauratie 'bevroren' moeten worden door de (helaas onvermijdelijke) herstelwerkzaamheden. Een gevolg van de invloed die deze, van oorsprong wetenschappelijke, maar allengs dwangmatig modieuze restauratietheorie heeft gekregen, is, dat het reconstrueren van verdwenen elementen naar bekende gegevens of voorbeelden en het opnieuw toepassen van fragmenten op een andere dan de oorspronkelijke plaats, als een soort van valsemunterij wordt veroordeeld.

In de jaren vóór 1940, toen de inspecteur BTW Van Houten 'vele uren zijns levens bij den weg doorbracht' bestonden deze problemen nog niet. Het schaars bemande bureau van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg in Den Haag hield zich bezig met de samenstelling van de 'Voorlopige lijst van Monumenten van Geschiedenis en Kunst' en met het begeleiden van een beperkt aantal restauraties, voornamelijk van kerken, openbare gebouwen en kastelen. Ook toen bereed men stokpaardjes, zoals de 'eigentijdse aanvullingen' van vergane onderdelen die nu hopeloos verouderd aandoen, en het verwijderen van pleisterlagen in gotische kerken, zodat het metselwerk in het zicht kwam, wat bij de bouw nooit de bedoeling was geweest, maar wel aansloot bij de romantiek van het 'eerlijk materiaal' die in de dertiger jaren opgeld deed. Tegen het reconstrueren van verdwenen elementen, vooral uit de 14de tot 16de eeuw, bestond echter geen enkel bezwaar. Kruiskozijnen met glas-in-lood ruitjes vervingen de latere roedenverdelingen, trapgevels en kantelen op middeleeuwse torens kwamen terug waar zij heel lang geleden hadden gezeten, vaak met een verheugend resultaat, want de architecten hadden de historische vormen in de vingers. Aan de burgerwoonhuizen uit de 17de en 18de eeuw, die toch het gezicht van de Nederlandse steden bepalen, kwam de rijkscommissie door gebrek aan mankracht niet toe. Die huizen waren in feite vogelvrij, en dat had ernstige gevolgen. De techniek van het funderen met beton-segmentpalen onder bouwvallige gebouwen was nog niet uitgevonden, de lonen in de bouwnijverheid waren laag, en de eisen die krachtens de Woningwet en de Bouwverordening aan de huurwoningen werden gesteld, vonden allengs een scherpere toepassing. Het Amsterdamse gemeentebestuur hanteerde met kracht het instrument van de onbewoonbaarverklaring. Kelderwoningen, in pandige, te kleine of te lage woningen zonder voldoende sanitair mochten niet meer worden verhuurd. De meest

voor de hand liggende oplossing was dan sloping en vervanging van een pand of, liever nog, van een rij oude panden door nieuwbouw die wél aan de voorschriften voldeed.

Gebruik van oude geveltoppen

De hoofdinspecteur Van Houten zal vele van dergelijke gevallen in behandeling hebben gehad. Het verdroot hem echter dat de nieuw gebouwde huizen zo weinig te maken hadden met het oude Amsterdam dat hem zeer dierbaar was. In zijn 'Amsterdamsche merkwaardigheden' lezen wij: 'Een huis zonder dak is als een toren zonder spits, als een boom zonder kruin... De oude pannendaken spreken van deugdelijkheid en schoonheid. Als een beschaming liggen daartusschen de platten der nieuwe gebouwen met lantaarnkappen, pijpen, schoorsteen en velerlei rommel, die bovendien veel schade kunnen geven door overstroming bij stortbuien'. 'Topgevels', zo gaat hij in het volgende hoofdstuk verder, 'zijn onmisbaar voor de afsluiting van de kap en het dak tegen den gevel. Hoe fraai werden ze gemaakt, en hoe slecht is het menige vergaan. Er zijn er echter ook die van huis tot huis gaan, die verhuizen. Wanneer - hoe kort is het geleden - te Amsterdam een huis werd afgebroken, dan kwam er een schuit voor den wal... de puinschuit. Het eerste wat men daarin liet glijden was het kostelijke beeldhouwerk van de topgevels, dat voor meer handzaam vervoer met den moker in deelen gekloofd werd... Er is echter een tijd gekomen, dat men het jammer vond dat zulk een mooie oude gevelhals teloor ging. Men bewaarde hem, in de hoop hem ergens toe te passen. Benige zijn te zien aan de muren van het fragmentengebouw achter het Rijksmuseum. Een stapel bouwfragmenten ligt steeds in den tuin achter het Stedelijk Museum.' (Deze voorraad werd na de oorlog door onverschillige behandeling voor 80% vernield! G.B.). 'De voorraad topgevels werd geregistreerd, opgemeten en deze inventaris bijgehouden met wat eraf ging en bijkwam. Want er ging ook af. Er werd iets uitgevonden dat erg vernuftig was en ook weer heel gewoon toen 't voor elkaar was.

Die uitvinding was: men kan een oude topgevel opnieuw toepassen op een nieuw huis. Dan krijgt dat nieuwe huis een Amsterdamsch cachet en het bijpassende dak zorgt met den gevelhals voor een fraai silhouet. Dat bleek vooral vruchtdragend in den tijd toen zooveel versleten huizen afgebroken moesten worden... Bij deze herplaatsingen doen zich eigenaardige moeilijkheden voor. Evenals bij een verhuizing de vloerbedekking en de gordijnen niet plegen te passen en dan vermaakt worden, zoo ook bij de topgevels. Ze zijn altijd iets te breed of te smal, ze passen nooit precies. Te smal is geen bezwaar. Dan worden ze een beetje meer wijdbeens gezet of er wordt iets onder gemaakt, ofwel ze blijven iets te smal. Te breed is moeilijker. Dan moet er iets af. Maar wie dat alles niet weet, ziet deze kleinigheden niet en ziet alleen de bekoring van het aloude profiel der Amsterdamsche huizen tegen de drijvende wolken.'

Wij hebben de auteur zo uitvoerig geciteerd, omdat hij in zijn ambtelijke functie deze overtuiging wist over te brengen bij de bouw van een groot aantal huizen die nu bekend zijn als 'Van Houten-monumenten'. Niet meer na te gaan is de manier waarop hij dat heeft gedaan. Strikt ambtelijk gezien bemoeide hij zich met zaken die hem niet aangingen. Als functionaris van Bouw- en Woningtoezicht moest hij er slechts op toezien dat er volgens de voorschriften werd gebouwd, dat muren, balken en vloeren solide waren en dat kamers, trappen en toiletten de vereiste minimum-afmetingen hadden. De opdrachtgevers, met wie hij te maken had, zullen wel overwegend eigenbouwende aannemers zijn geweest die het zoveel mogelijk zonder architect deden en, zeker in de crisisjaren, niet geneigd waren om de huizen ook maar één gulden duurder te maken dan strikt nodig was. En toch kreeg hij het gedaan dat zij kappen timmerden en geveltoppen herplaatsten, waar platte daken goedkoper geweest zouden zijn. Veel verder ging zijn invloed niet. Een 'Van Houten-monument' met een 18de-eeuwse geveltop is voor wie er op let direct herkenbaar als niet 18de-eeuws: aan de structuur van de baksteen, aan de diepliggende te brede voegen, aan de schrale maten van het kozijnhout en vooral aan de uniforme verdiepinghoogte.

Driehonderd 'Van Houten-monumenten'

Hun aantal is groot, een voorlopige inventarisatie komt in de buurt van de driehonderd. Zij staan vooral in de Jordaan, maar ook veel in de radiaalstraten van de grachtengordel en in de middeleeuwse stad, en zelfs aan de Heren- en de Keizersgracht. In de loop van rond vijftig jaar zijn zij vergroeid met het stads- beeld, hun kleur onderscheidt zich nauwelijks meer van de belendingen en wat men in het voorbijgaan ziet is inderdaad 'de bekoring van het aloude profiel der Amsterdamsche huizen tegen de drijvende wolken'. Sommige 'Van Houten-monumenten' hebben al een plaats in het register van beschermde monumenten, andere staan op de gemeentelijke lijst, en dat is ook juist, want zij dragen met hun bescheiden kwaliteiten bij tot de rijkdom van het Amsterdamse stadsbeeld.

Maar hoe zit het dan met het 'principe', dat reconstructie van verdwenen elementen en herplaatsing van oude fragmenten op een andere plek afkeurenswaardige vervalsingen zijn? In de praktijk van de Amsterdamse monumentenzorg in de jaren zestig en zeventig werd de lijn-Van Houten voortgezet, maar op een meer verantwoorde manier. Herbouwde gevels met van elders afkomstige gebeeldhouwde bekroningen kregen nu wél de bij die top passende breedte en het goede soort metsel- en voegwerk, de ramen worden naar boven toe kleiner, de maten en de detaillering van het houtwerk zijn stilistisch juist; kortom, de gewaardeerde intentie van de 'Van Houten-monumenten' is gehandhaafd, maar op grond van een grondiger kennis van zaken zijn de tekortkomingen van de jaren dertig weggewerkt. Het Amsterdamse stadsbeeld is er op tal van belangrijke punten, vooral op hoeken, aanzienlijk op vooruitgegaan. De conclusie kan geen andere zijn dan dat wij gewoon op dezelfde weg moeten doorgaan. De mensen die hart voor de binnenstad hebben, zoals destijds de hoofdinspecteur Van Houten, moeten zich niet van de wijs laten brengen, noch door betuttelende schoolmeesters die hun studeerkamertheorieën willen opleggen, noch door ijdeluitige architecten die de oude stad hun eigentijdse accentjes willen opdringen.

Geurt Brinkgreve

(Uit: *De Lamp van Diogenes* 79, mei 1983)